

HZ. AİŞE'NİN HADİS RİVAYETÇİLİĞİ

HZ. AISHA'S HADITH NARRATOR

Buse Uludoğan

Lisans Öğrencisi, 19 Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Samsun, Türkiye

buseuludogann@gmail.com

Alındı: 15.11.2023 Kabul edildi: 05.12.2023 Yayınlandı:31.12.2023

ÖZET

İslam tarihinde sahabeler çok önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü Hz. Peygamberin vefatından sonra vahiy kesilmiştir. Dolayısıyla toplum, yeni gelişen olaylara karşı İslam hükümlerinin nasıl verileceği konusunda bir çıkmaza girmiştir. Tam bu nokta da topluma ışık tutacak kişiler, Hz. Peygamberin yanında bulunmuş sahabeleridir. Çünkü sahabeler, Hz. Peygamberin olaylar karşısında göstermiş olduğu tutum ve davranışa şahitlik etmiş kişilerdir. Söz konusu kişiler azımsanmayacak kadar fazla olsa da meşhur olanları ve herkesin üzerinde ittifak ettikleri çok fazla değildir. İslam tarihine bu konuda çok fazla katkı sağlayanlardan biri de peygamberimizin eşi Hz. Aişe'dir. Hz. Aişe vahyin kaynağına hem evliliğinden önce hem evliliğinden sonra yakın olmuştur. Vahiy kaynağına yakınlığından dolayı kendisine (Mehbatu'l – Vahiy) denilmiştir. Bu sebeple, Rivayet ettiği hadisler çok önemsenmiştir. Sahabelerin ileri gelenleri, özellikle kadınlar, Hz. Aişe'ye sıklıkla danışmışlar ve onun görüşlerini sormuşlardır. Bu nedenle, müminlerin annesi, hadis rivayeti açısından çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü hadis rivayet edebilmek için sadece o dönemde yaşamak kâfi değildi. Dini meselelerde ehil olmayanlara başvurulmaz ve sorulmazdı. Kur'an-ı Kerim'in nasih, mensuh ve müteşabihlerini bilen sahabilere başvurulur ve dini meselelere açıklık getirilirdi. Hem güvenilir hem de ilmi olarak yeterli olan kişilerin rivayeti ölçü alınırdı. Tam bu nokta da Hz. Aişe'nin hadis rivayetleri, söz konusu ilim açısından titizlikle incelenmesi gerekir.

Bu çalışmada hadis rivayetinin önemi ve Hz.Aişe'nin hadis rivayetçiliği ele alınarak hadis ilmi içerisinde Hz.Aişe'nin rolünün ne olduğunu ifade ederek, hadis rivayetçiliği konusunda nelere dikkat edilmesi gerektiğinin müminlerin annesi üzerinden ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler

Vahiy, Peygamber,
Hadis, Rivayet,
Rivayetçilik,
Sahabe

ABSTRACT

Companions play a very important role in Islamic history. Because revelation ceased after the death of the Prophet. Therefore, the society has reached an impasse on how to give Islamic rulings against new developments. At this point, the people who will shed light on society are the companions of the Prophet. Because the companions, who witnessed the Prophet's attitude and behavior towards events.

Although there are a considerable number of people in question, there are not many who are famous and everyone agrees on them. One of those who contributed a lot to the history of Islam in this regard is the wife of our prophet, Aisha.

Aisha was close to the source of revelation both before and after her marriage. It was called (Mehbatu'l - Vahiy) because of its closeness to the source of revelation. For this reason, the hadiths he narrated were given great importance.

The leaders of companions, especially women, They frequently consulted Aisha and asked her opinions. For this reason, the mother of believers has a very important place in terms of hadith narration. Because living in that period was not enough to narrate hadiths. Those who were not competent in religious matters were not consulted or asked. Companions who knew the advice, abrogations and allegorizations of the Holy Quran were consulted and religious issues were clarified. The narrations of people who were both reliable and scientifically competent were taken as a criterion. At this point, Hz. Aisha's hadith narrations need to be examined meticulously in terms of the science in question.

In this study, we will discuss the importance of hadith narration and the hadith narration of Aisha, express what the role of Aisha is in the science of hadith, and try to reveal what should be paid attention to in hadith narration through the mother of believers.

Keywords

Revelation, Prophet, Hadith (the prophet muhammad's sayings/deeds), companion of prophet muhammad, Rivayet: Narration

GİRİŞ

İslam'ın ana kaynaklarının ilki Kuran'ı Kerim'dir. Ondan sonra Hz. Peygamber'in sünnetini oluşturan Hadis-i şeriflerdir. İslam'ın ikinci kaynağı olan Allah Resul'ünün hadislerinin doğru olarak bizlere ulaşmasındaki en önemli faktörlerden birisi de senet zinciridir. Zincirin başında Hz. Peygamber (SAV) bulunmaktadır. Hz. Peygamber'den sonra ise Ashab-ı Kiram gelmektedir.

Müslümanların yaşamında model alabilecekleri en güzel şahsiyet Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber'in aile hayatı ve eşleri de bu anlamda en büyük örneği teşkil etmektedir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in sözleri ve davranışları Müslümanlar için örnek sayılacağından hangi sözlerin ve davranışların peygambere ait olup olmadığını anlamak için peygambere çok yakın olan kişilerin vereceği bilgilere gerek duyulmaktadır.

İslam'ın bilgi kaynakları arasında gösterilen ve en fazla itibar edilen kaynaklardan birisi hadistir. Hadis, Hz. Peygamber'in sözleri olduğu için Müslümanlar açısından bağlayıcıdır. Ancak, hangisinin Hz. Peygamber'in sözü olduğu, hangisinin olmadığı konusu İslam Tarihi'nde her zaman tartışma konusu olmuştur.

Bu tartışmaları ortadan kaldırmak için hadis ilmi oldukça önem arz etmektedir. Hadis tekniği ilmi açıdan ve rivayeti ifade edenin güvenilirliği açısından tartışılmıştır. Hadis ilminin temel problemlerinden biri kimin doğru tekniklerle hadis rivayeti yaptığı olmuştur.

Hz. Peygamber'in hanımlarına müminlerin annesi denir. Hz. Peygamber'in eşlerinden Hz. Aişe, dönemin en önemli insanlarından biridir. Hz. Aişe, hem Hz. Peygamber döneminde hem de Hz. Peygamber'in ölümünden sonra ilmi ve siyasi çalışmalarıyla önemli bir potansiyel ortaya koymuştur. Hz. Aişe'nin sosyal hayatı kuşatan meseleler hakkında tecrübe sahibi olması, kişisel becerilerinin fazla olması gibi özellikleri onu her zaman toplum nezdinde önemli bir şahsiyet kılmıştır (Söyler, 2019).

Hadis ilmi içerisinde Hz. Aişe'nin tüm kesimler tarafından kabul gören bir isim olması, hayatını incelemenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Yapılan çalışmalarda Hz. Aişe'nin belirli bir özelliği üzerinde durulmuştur ancak hadis alanında kapsayıcı bir esere ulaşılamamıştır. Çalışmaların genelinde bir sınırlılık olduğu

görülmüştür. Bu nedenle, araştırmamızda Hz. Aişe'nin hadis ilmindeki rolü ve metin tenkidinde kullandığı yöntem öne çıkarılacaktır.

TANIMLAR

Vahiy

(TDK, 2024)'ye göre; bir buyruk veya düşüncenin Allah tarafından peygamberlere bildirilmesi olarak ifade edilen vahiy İslam'ın bilgi kaynaklarının en başında gelir. Allah'ın emir ve yasakları, helal ve haram dairesi vahyin doğultusunda belirlenir.

Peygamber

(TDK, 2024)'ye göre; Allah'ın, buyruklarını insanlara iletmek için elçi olarak görevlendirdiği kimse; elçi, yalvaç, yalavaç anlamına gelir. Peygamberler olmasa Allah'ın sözü topluma ulaşmazdı, onların aracılığı insanın itikadı araması ve doğru yolu bulması için önemli bir rehberlik olmuştur.

Sünnet

(TDK, 2024)'ye göre; Hz. Muhammed'in Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışları, onayları ve herhangi bir konuda söylemiş olduğu sözler anlamına gelir. Hz. Peygamberin sözleri, konulara yaklaşımı bir problemi çözmesi, tavsiyeleri, din adına yapmış olduğu bütün tutum ve davranışlar Müslümanların İslam'a uygun bir şekilde yaşamaları açısından çok önem arz etmektedir. Müslümanların daha Allah'ın emir ve yasaklarına uyması ve onun rızasını kazanması açısından sünnetler önemli bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. (A'zami) 'ye göre sünnet; hüküm, yol, siret, kanun, hayat tarzı ve davranış şeklidir.

Hadis

(TDK, 2024)'ye göre Hz. Muhammed'in sözleri; hadisi şerif ve bu sözleri inceleyen bilim olarak ifade edilen hadis, İslam tarihi açısından çok önemli bir kaynaktır. Sünnette olduğu gibi hadiste Müslümanların İslam'a uygun bir şekilde yaşayabilmesi, Hz. Peygamber gibi İslam'ın yorumlanıp yaşanabilmesi için önemli bir referans kabul edilmektedir. Hadisler, günümüze kadar geldiğinde bazı olayların açıklanması açısından referans kabul edildiğinde bazı kişiler tarafından hangisinin peygambere ait olmadığı konusu tartışılmış olsa da genel

itibarı ile Müslümanların en önemli bilgi kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir.

Sahabe

(TDK, 2024)'ye göre Hz. Muhammed'i görmüş ve onun sohbetinde bulunmuş Müslümanlar; ashap, ashabıkiram anlamına gelir. Hz. Peygamber zamanında yaşayan insanların onun geleceğe miras bıraktıklarını anlatması açısından önem arz etmekte olup o dönemde kendi yaşayışları da Müslümanlar açısından rol model olarak kabul edilme ihtimali yüksek olduğu için Müslümanların gündeminde olmaları kaçınılmazdır.

Rivayet

(TDK, 2024)'ye göre bir olay, bir haber veya sözü nakletme anlamına gelir. Rivayetler, Müslümanlar için yaşayışlarını İslam'a uygun mu değil mi bunu belirlemek için katkı sağlayan nakillerdir. Bu nakilleri yapan kişilerin güvenilir olup olmadığı ve ilim sahibi olup olmadığı naklin geçerliliği açısından belirleyici bir husustur. Her rivayet Müslümanlar için referans olmayacağı gibi aksine uydurulmuş rivayetler dine zarara da verebilir. Bunu önlemek için rivayeti aktaran kişinin toplum tarafından bilinirliği ve güvenirliliği her zaman önemsenmiş ve kabul gören kişilerin nakilleri Müslümanlar tarafından karşılık bulmuştur.

HZ. AİŞE'NİN HAYATI

Hz. Peygamber (sav) döneminden önce Araplarda ve ilk Müslümanlarda, doğan çocukların doğum tarihini tespit konusunda özel bir çaba gösterildiği görülmektedir (Coşkun, 2004). Doğum yılı ile ilgili anlaşmazlık olsa da genel görüşe göre, Hz. Aişe hicretten 8 yıl önce M. 614 yılında Mekke'de doğmuştur. Hz. Aişe'nin soyu ile ilgili bir tartışma yoktu. Hz. Aişe'nin annesi Ümmü Rûmân bint Âmîr b. Uveymir'dir ve Kinâne kabilesindedir (Fayda, 1989). Babası ise Teym kabilesinden Ebu Bekr es-Sıddık'tır (Bursalı, 1980). Hz. Aişe; annesi Ümmü Ruman tarafından Kenani, babası Ebu Bekir tarafından Kureyşi ve Temimi'dir (Nedvi S. S., 2005).

Hz. Aişe'nin babası Hz. Peygamber'in en yakın arkadaşı, sırdaşı olup doğru sözlü olarak anılan Sıddık'tı (Tirmizi). Annesi Ümmü Ruman ise Hz. Peygamber'e inanan Müslümanlar arasındaydı (Fayda, 1989). Hz. Aişe'nin ikisi kız, dördü erkek altı kardeşi vardı. Hz. Aişe'nin en büyük ayrıcalığı, cahiliye dönemindeki olumsuzlukların içinde olmayan Hz. Ebû Bekir gibi bir babanın evladı olmasıdır. Nezih bir evde doğmanın yanında duyarlı ve

hassas bir babanın terbiyesiyle büyümüştür (Haylamaz, 2012).

Müslüman bir ailede dünyaya gelen ve İslami görgü üzerine yetiştirilen Hz. Aişe'nin, gerek anne gerekse baba tarafından soyu faziletle tanınmıştır. İslam diniyle şereflenmiş bir aileye sahip olan Hz. Aişe'nin; annesi, babası ve kardeşleri İslam'a hizmet ederek, ilk zamanlarda dinin yayılması için çaba sarf etmişlerdir. Hz. Aişe'nin Peygamberimizle evliliği Allah'tan gelen bir vahiy doğrultusunda gerçekleşmiştir. Hz. Aişe konuyu; "Hz. Peygamber 'Seni üç gece rüyamda gördüm, melek seni ipek bir giysi içerisinde getirerek verdi.' ve 'Allah'tan geldi.' dedi. Ben de 'Allah hayırlı eylesin.' dedim." şeklinde açıklamıştır (Buhari, 1984).

Hz. Peygamber'in Hz. Aişe ile şevval ayında evlenmesi bu ayda evliliğin uğursuzluk olarak görülmesi anlayışını yok etmiş ve kendi mutluluğunu örnek göstererek hiç kimsenin endişe etmemesi gerektiğini belirtmiştir (Haylamaz, 2012).

Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber ile evlenme yaşı görüş ayrılıklarını ortaya çıkarmıştır. Hadis ve Tabakat kitaplarında (Sa'd) Hz. Aişe'nin altı yaşındayken Mekke'de nikâhının kıyıldığını, dokuz yaşındayken de Medine'de zifafa girdiğine dair rivayetler bulunmaktadır (Nesai, 1981). Bunun yanında, Hz. Aişe'nin evlendiğinde yaşının daha da büyük olduğunu ifade edenler de mevcuttur (Haylamaz, 2012). Bu düşünceler, olayların gerçekleştiği zaman ve şartlar içerisinde değil de içerisinde bulunduğumuz zaman ve şartlara göre değerlendirilmesinden ortaya çıkmaktadır (Mutlu, 1996).

Hz. Aişe'nin çocuğu olmamıştır. Bazı rivayetlerde, Hz. Aişe'nin düşük yaptığına veya çocuğunun çok küçük yaşta öldüğüne dair veriler bulunsa da, bu rivayetler kesin değildir (İbn Hacer el, 1978).

Hz. Peygamber'in Hz. Aişe'ye olan bağlılığının kaynağında, Hz. Aişe'nin İslam dinini anlamada ortaya koyduğu emek, mücadele ve ilme verdiği ehemmiyet vardı (Balci, 2005). Hz. Aişe'ye olan sevgisinin temeli; Hz. Aişe'nin İslam'a olan hizmeti, İslami meseleleri anlama yeteneği, hafıza kuvveti ve farklı alanlarda soru sorabilme kabiliyetiydi (Demir, 2003). Ailesinden aldığı eğitimle yetişen Hz. Aişe, Peygamberimiz ile evlendiğinde de eğitimini devam ettirmiştir (Demir, 2003). İfk olayından başka da dokuz yıllık evliliklerinde ikisi arasında mühim bir mesele olmamıştır (Nedvi S. S., 2005).

Kuran'ı ve sünneti, Hz. Aîşe evlilik hayatı süresince çok iyi biçimde anlamaya çaba göstermiştir. Baba evinde aldığı eğitimi geliştirmiş, bilmediği meseleleri Hz. Peygambere sormuş, ilmini artırmıştır. Hz. Peygamber, Hz. Aîşe'nin yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olmuş, baba evinde aldığı eğitiminin üzerine bir de Hz. Peygamber'in ilmi ve eğitimi kişiliğinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Evlilikleri boyunca İslamiyet'i ince ayrıntılarına kadar öğrenmiş, uygulamış ve nesiller boyunca uygulanmasına aracılık etmiştir (Söyler, 2019).

Müslümanların fikri ve siyasi düşüncesinin şekillenmesinde Hz. Âîşe'nin önemli bir etkisi olmuştur. Hz. Âîşe'nin sorular karşısındaki cevapları ve görüşleri onu sahabe arasında önemli bir fıkıh bilgini haline getirmiştir (Buhari M. b.). Hz. Âîşe'nin yaşadığı ev, hadis ilminin ilkokuludur (Uslan, 2003). Hz. Âîşe hadis alanında en fazla rivayet eden sahabe arasında bulunmaktadır. Hz. Âîşe şahit olduğu veya duyduğu her olayı iyice idrak edinceye kadar Hz. Peygamber'e sorar ve öğrenmeye çaba gösterirdi (Buhari M. b.). Başkalarından duyduğu rivayetlerle ilgili itidalli davranarak kaynağını araştırıp metni inceler ardından rivayet ederdi. Başkasından işittiği rivayeti soranı asıl nakledene yönlendirirdi (Müslim). Çağdaşlarının rivayetlerine ihtimam gösterir, yanlış anlaşılanları düzeltmeye uğraşır (Müslim).

Medine'nin meşhur yedi fakihinden biri olan Hz. Âîşe, sahip olduğu bilgileri bizzat Hz. Peygamber'den öğrenmiştir. Sorulan bir soru için önce Kur'an ve sünnete müracaat edip üzerine kıyas yapabileceği benzeri bir kararın olup olmadığını araştırırdı. Hakkında herhangi bir delil bulamadığı konularda kendi düşüncesine dayanarak içtihat ederdi (Öztürk N. , 2007).

Hz. Aîşe, maddî veya manevî bir ihtiyacı nedeniyle kapısına gelen hiçbir kadını geri çevirmez, çözüm üretip memnun bir şekilde evine gönderirdi. İslâm'ı seçmelerine rağmen erkekler, kadınlara karşı eski alışkanlıklarını sürdürüyorlardı. Toplumda hiçbir söz hakkına sahip olmayan kadınlar, Hz. Âîşe'nin odasında Hz. Peygamber'in sayesinde üretilen çözümlerle toplumda hak ettikleri konuma gelmişlerdir (Birlik, 2018).

Canlarından daha çok sevdikleri, hidayetlerine vesile olan, tasalarını, sıkıntılarını vahiyle çözen Hz. Peygamber'i kaybetmeleri, vefatı sonrası vahyin kesilmesi Müslümanları derinden etkilemiştir. Yaşlı sahabe birer birer vefat ederken, Allah Resülü'nün özel yetiştirdiği gençler, Müslümanların sorunsuz bir şekilde dinlerine sahip çıkmalarına devam etmelerini sağlamak için onlara öncülük etmiş, yeni Müslümanlara fetva makamı olmuşlardır. Hz. Âîşe,

Allah Resul'ünün yetiştirdiği gençlerin arasında en ön sıradadır (Buhari M. b.).

HZ. ÂİŞE'NİN İLMÎ ŞAHSİYETİ

Hiz. Âişe ilim kaynağı olarak önde olan sahâbelerdendir. Sahâbe ve tâbiündan birçok kişi Hiz. Âişe'den ilim görmüştür. Çok fetva vermekle tanınan yedi sahâbiden biri Hiz. Âişe'dir. İslam'ın temel konularında onun görüş ve hükümlerine rastlamak muhtemeldir. O öğrenen ve öğreten bir âlime olarak ömür yaşamıştır. Yine söylenebilir ki Hiz. Âişe'nin tüm hayatı Kur'an ayetlerinin canlı bir yorumu niteliğindedir.

Peygamberin eşleri içinde ilmiyle ön planda olan Hiz. Âişe'nin ilmî kişiliğinin oluşmasında dönemin Arap toplumunda özellikle nesep ilmi gibi bazı konularda bilgisine başvuru olan âlim bir babanın evinde doğup yetişmesinin, Hiz. Peygamber'le olmasının, kişisel yeteneklerinin ve zekâsının rolü büyüktür. Maddi yönden zengin olması, çocuğunun olmayışı, Medine'de uzun süre ashâbın önde gelenlerinin yer aldığı ortamda bulunması ve Cemel Vakasından sonra siyasî meselelerden çekilip kendini tamamıyla ilim ve irşada vermesinin de ilmî gelişiminde mühim bir yeri olmalıdır (Kahraman, 1999).

Hiz. Peygamber ile evliliğinden sonra, Kur'an, hadis, tefsir ve fıkıh alanlarından din ile alakalı tüm konularda Hiz. Âişe'nin ilmi kapsam ve olgunluk anlamında zirveye çıkmıştır. Gerek Kur'an'ın inişine şahit olması gerek inen ayetlerin anlamları konusunda Hiz. Peygambere sürekli sorular sormasından dolayı tefsir ilminde mühim bir derinlik kazanmış, kendine özgü bir metot oluşturmuş ve tefsirde önemli olan sahabeler arasına girmiştir. Ayetler arasındaki uyum ve bütünlüğe oldukça fazla önem veren Hiz. Âişe'nin tefsir metodunun en önemli hususu Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etmektir. Bize kadar ulaşmamış olsa da Hiz. Âişe'nin kendine has notlarını da içeren bir mushafı bulunduğu aktarılmaktadır (Cerrahoğlu, 1988).

(Doğrul)'a göre "Hiz. Âişe'nin hâne-i saadette aldığı yüksek eğitim sayesinde insanlığın tekemmülüne, kadınlığın yükselmesine, ahlâkın yücelmesine, esâsât-ı dîniyenin açıklanmasına, Kur'an'ın tefsirine, ahkâm-ı İslâmîyenin tavihine ifâ ettiği hizmet, onun geniş anlama ve yüksek kavrayışı, tüm ilmî makamlarınca onay ve takdir görmüştür."

Sünneti çok iyi idrak eden Hiz. Âişe, hadislerden istinbât ve kıyas suretiyle yeni hükümler ortaya koymuştur. Hiz. Âişe'nin, içtihat ve fetvaları, onun bir fıkıh bilgini ve

müçtehit olarak kabul görmesini sağladı. Hz. Peygamber'in ashabı içine, çok sayıda fetva vermesiyle ünlü olan yedi kişiden biriydi. Birçok fikhî meselenin beraberinde usûl-i fikhî, hikmet-i teşri ve özellikle ferâiz alanlarında yoğun bir kültür ve idrakteydi (Fayda, 1989). Hz. Peygamber'in eşlerinin arasında Kur'an ve hikmeti en iyi öğrenen Hz. Âişe'dir. Hz. Âişe bilgi sahibi olmadığı şeyleri işittiğinde meseleyi iyice öğreninceye kadar Hz. Peygamber'e sürekli sorardı. Ayetlerin idraki ya da uygulanmasıyla alakalı bir mesele olduğunda bunları peygamberin eşleri arasında en iyi şekilde öğrenip ezberleyeni Hz. Âişe'dir (Kınar, 1995).

Hz. Âişe'nin aktardığı hadislerin içeriklerine bakıldığında, öncelikle Resûlullah'ın peygamberliği, aile hayatı, günlük yaşamı, savaşları, Veda haccı, vefatı ve ahlâkı olmak üzere, Cahiliye Dönemi, kadınlar ile ilgili hükümler, Mekke ve Medine zamanlarındaki Müslümanların faaliyetleri, ibadetler ve ibadetler tarihi, rü'yetullah, geleceğin bilinmesi, kıyamet, ölüm ve ahiret hayatı ile alakalı bazı kelâmî olaylar ve haberleri içerdiği görülür. Hz. Âişe tefsir, hadis, fikhî gibi dinî meselelerin beraberinde Arap tarihi, ensâb ilmi, Cahiliye Dönemi'nin içtimaî durumu, örf ve âdetleri ile alakalı geniş malumat sahibi idi (Zerkeşi, 2002).

Hz. Âişe'nin, bilemediklerini, idrak edemediklerini, noksan ve hatalarını hatta Kur'an ile Hz. Peygamber'in hadisleri arasındaki kendi görüşüne göre farklılık gösteren durumları Hz. Peygamber'e sormak ve fikir alışverişinde bulunmak gibi güzel bir alışkanlığı mevcuttu. Rey ekolünün asıllarından birisi olarak kabul edilen Hz. Âişe'nin, Medine ekolü olarak bilinen hadis ekolü üzerinde de güçlü etkisi vardır. Hz. Âişe güvenilir bulunduğu rivayetleri kabul etmenin yanında, bildiğini fırsatı oldukça asıl rivayet edenlerinki ile mukayese etme yöntemini de kullanmıştır (Görmez, 2006).

İslam ilminin temellerinin atılması ve ilmî hareketin gelişmesinin yanında, hadis ve fikhî alanlarında Medine ekolü kurulmuştur. Hz. Âişe'nin görüşleri üzerine Medine fikhînin temeli atılmıştır. Görüşlerin birçoğu İmam Mâlik'in Muvatta'sında mevcuttur (Nedvi S. S., 2005).

İfk olayı, Hz. Âişe'nin evlilik hayatı boyunca onu en derinden üzen, tasanınan yataklara düşmesine neden olan ve hem Hz. Peygamber'i hem de Müslümanları oldukça etkileyen hadisedir. Bu olayla birlikte Hz. Âişe'nin hakkında, kıyamete dek okunacak ayetler indirilmiş ve Hz. Âişe'nin üstünlüğü bizzat Allah tarafından tüm Müslümanlara bildirilmiştir.

(Abdurrahman)'a göre “Hz. Âişe ebedi aleme göçtüğünde, Müslümanların fikhî, içtimâî ve siyâsî yaşamında keskin izler bırakmıştır. Yaşamı süresince Hz. Peygamber'in konuşmalarını, davranışlarını en ince ayrıntısına kadar inceleyip gözlemekle uğraşmıştır”.

HZ. ÂİŞE’NİN HADİSÇİLİĞİ

Hiz. Âişe fikhî, basîreti, Kur’an’a vukûfiyeti ve Hiz. Peygamber ile birlikteliği sayesinde ibadet, ahlâk, savaş hukuku ve muâmelat meselelerinde pek çok âyeti tefsir ve te’vil etmiştir. Hiz. Âişe’den bu konuda bin civarında tefsirle alakalı rivâyet aktarılmaktadır. Kaynaklarda belirtildiğine göre kendisinden iki bin iki yüz on rivâyet aktarılan Hiz. Âişe’nin neredeyse rivâyetlerinin yarısının tefsirle ilgili olması, tefsirdeki yerinin önemini ortaya çıkarmak açısından oldukça mühimdir (Fenisan, 1992).

(Zehebi)’ ye göre “Genellikle doğrudan Hiz. Peygamberden rivayet eden Hiz. Aişe, babası Hiz. Ebû Bekir, Ömer İbnu’l Hattab, Hiz. Fâtıma, Sa’d İbn Ebi Vakkas, Hamza İbn Amr el Eslemî, Cudâme bint Vehb’ten de hadis nakletmiştir”.

Önde gelen muhaddislerden olan Hiz. Âişe’nin aynı zamanda Hiz. Peygamber’in hadislerinin hafızlarından kabul edilir (Zehebi, (Zerkeşhi, 1985).

Aşağıdaki rivayet, Hiz. Hiz. Âişe’nin hadisinin hafızla rivayeti meselesindeki ehemmiyetini gösteriyor. Esved anlatıyor: “Aişe’ye peygamber hangi kaplarda şıra ve sirke yapılmasını yasakladı diye sordum.

- O, kuru kabaktan oyulmuş susak ve ziftli kapta cevabını verdi.

Ben:

- Sert, deriden yapılmış kırbada da, diye ekledim. Bunun üzerine o şöyle dedi:

- Ben sana duyduğumu haber veriyorum, duymadığımı haber vermiyorum (Hanbel A. İ., 1992).

Hiz. Âişe döneminde yaşayan âlimlerden kendisine, türlü, taraflı hükümler ve rivayetler geliyordu. Hiz. Âişe de âlimlerin hataya düştüklerini kendilerine saklı kalan meseleleri düzeltiyordu. Hiz. Âişe bu duruşuyla meşhur oldu. Herhangi bir rivayette şüphe içinde olan şüphesini Hiz. Aişe’ye sordu. Hiz. Âişe’ye göre hadisin aslı sabit olmazsa, onu

tamamen reddeder hüküm vermezdi (Kınar, 1995).

Hiz. AiŒe'nin talebelerinden kadınlar arasında en ön safta olanların içinde Abdurrahman kızı Amra, erkekler arasındaysa Hiz. AiŒe'nin yeğeni Urve b. Zübeyr vardır. Süfyan es-Sevri de şöyle demiştir: 'Hiz. AiŒe'nin en sahih hadisleri Amra, Kâsım ve Urve tarafından rivayet edilmiştir' (Nedvi S. S., 2005). Hiz. AiŒe'nin terbiyesinde yetişen, onun ilminden istifade eden erkek öğrencilerinin içerisinde en önde gelenleri sırasıyla Hiz. AiŒe'nin yeğeni Urve, Urve'den sonra Kasım bin Muhammed, Kasım'dan sonra Ebû Seleme ondan sonra Kûfeli Mesrûk b. Ecda'dır. Kadın talebeleri arasında en önde gelenler sırasıyla: Amra bint Abdurrahman, Safiyye bint Œeybe, Gülsûm bint Amr el-KureŒiyye, AiŒe bint Talha, Muâze bint Abdullah el-Adeviyye yerini alır (Nedvi S. S., 2005). Hiz. Ebû Bekir es-Siddîk, kızı AiŒe'den iki hadis aynı şekilde annesi Ümmü Rûmân da kızı AiŒe'den bir hadis rivayet etmiştir (ZerkeŒi, 2002).

Hiz. ÂiŒe'den aktarılan tefsir rivayetlerini analiz ettiğimizde vahyin inme Œekilleri, nüzul nedenleri, nâsih ve mensûhla alakalı bilgilerin çokça ayetin nüzulüne Œahitlik ettiğini müşahede ediyoruz. Bazen Hiz. Peygamber ile beraberken veya mübarek omuzuna başına yaslarken bazen de, insanların suali üzerine Hiz. Peygamber'e inen vahye Œahsen Œahit oldu. Söz konusu rivayetleri yorumlamaya çalıŒırken ayetlerin indiğini haber veren lafızlardan ziyade o anda meydana gelen vakaları nazar-ı dikkate aldık. Bunun nedeni de Hiz. ÂiŒe'nin, lafız anlamıyla direkt nüzulüne Œahit olduğu ayetler hakkında "nezele" "ünzile" "enzele" kelimelerini kullanmasıdır. Elde ettiği bilgileri yansıtırken de aynı lafızları kullanması önemli bir husustur (Görmez, 2006).

HIZ. ÂİŒE'NİN TEFSİR RİVAYETLERİNDEN ÖRNEKLER

Hiz. ÂiŒe'den bine yakın tefsir ile alakalı rivayet nakledilmektedir. Kaynaklarda gördüğümüz üzere kendisinden iki bin iki yüz on rivayet nakledilen Hiz. ÂiŒe'nin neredeyse rivayetlerinin yarısına yakını tefsirle ilgili olması tefsirdeki pozisyonunun önemini göstermesi açısından çok önemlidir (Kahire, 1994).

Cuma günü gusletmenin önemine dair bir takım rivayetler de Hiz. AiŒe: "İnsanlar Cuma günü guslü hakkında çok ileri gittiler, hâlbuki olay benim evimde oldu. Sıcak bir günde, üzerlerinde yün elbiselerle hurmalıklarında çalıŒmış Medine dışındaki köylerden gelen bir

grup Hz. Peygamber'in yanına girdi. Üzerlerinde kötü kokular vardı. Bunun üzerine Resûlullah (sav): "Bu (Cuma günü) olunca yıkanın!" buyurdu" ifade etmektedir (Buhari M. b.).

Ebû Hüreyreden rivayet edilerek gelen : "Uğursuzluk; kadında, evde ve attadır (Buhari M. b.)" rivayetine Hz. Aişe: "Ebû Hüreyre iyi ezberlememiş, o girdiğinde Resûlullah (a.s) "Allah Yahudileri kahretsin, şöyle derler: Uğursuzluk şu üç şeydedir; evde, kadında ve atta" buyurmuş, ama o, hadisin başını işitememiş, sadece sonunu duymuştur." dedi. (Davut). Kurban bayramında Allah Resûlü: ' Sizden birisi, kestiği kurbanın etinden üç günden fazla yemesin.' buyurmuştu. Abdullah İbn Ömer ve Ebû Said el-Hudrî gibi sahabenin önde gelenleri bunu, kesinlik ifade eden bir hüküm olarak telakki ederken (Müslim), müminlerin annesi bu konuda daha farklı düşünüyordu ve Resulullah kurban etini yasakladı mı, diyerek bu hükmün illetini soran İbn-i Rabia'ya şu izahta bulunmuştur: 'Hayır! Ancak bir farkla ki o gün, insanlar arasında kurban kesenlerin sayısı azdı ve kurban kesemeyenlere bu etlerden onlara vermeleri teşvik ediliyordu. Biz, kurban bayramından on gün sonra dahi koyunun ön kolunu alır ve yedik (Tirmizi). Hz. Aişe sadece hadis nakilcisi değil, bilakis müfessirdir, fakih ve hatîpdır. Devrinin Arap tarihi, ensâb, şiir ve tıp alanlarında ileri bir bilgi sahibidir. Rivayet ettiği hadislerin ermiş bulunduğu gibi, şahsına ulaşan rivayetleri de, yüksek İslami kültürüne göre yorumlamakta ve râvileri kim olursa olsun, bunlardan yanlış veya eksik olduklarına inandıklarını düzeltme sorumluluğunu hakkıyla yerine getirmektedir (Mehmed S. Hatipoğlu, 1973).

Hz. Âişe'ye Rasulullah (sav)'de far ettiği olağanüstü ve garip durumu sual ettiğinde Hz. Âişe ona şöyle der:

"Onun hangi hâli olağanüstü veya hayrete düşürücü değil ki. Bir gece bana geldi ve benimle beraber örtünün altına girdi, sonra benden ibadet için izin istedi. Kalktı abdest aldı, namaza durdu. Göğsü gözyaşlarıyla ıslanıncaya kadar ağladı. Sonra ağlayarak rükuya eğildi, ağlayarak secde yaptı. Başını secdeden kaldırırken yine ağlıyordu. Bilal gelip de namaz için ezan okuyuncaya kadar bu durum devam etti. "Ey Allah'ın Resulü! Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affettiği halde seni ağlatan nedir?" dedim. "Allah'a şükreden bir kul olmayayım mı? Niçin bunu yapmayayım. Bu gece Allah bana şu ayeti indirdi: 'Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklîselim sahipleri için

apaçık deliller vardır. Onlar ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar... Bizi cehennem azabından koru derler (190-191 & Al- İmran). Sonra bu ayetleri okuyup da bunlar üzerine tefekkür etmeyenlerin vay haline. Yazıklar olsun onlara” buyurdu (Suyuti, 1987). (Buhari E. , 1943), (Fenisan, 1992).

Hiz. Âişe'nin bu rivayetine baktığımızda, onun hem Hiz. Peygamber'in nafîle bir ibadetini hem bu ibadetini eda ediş nedenini, hem o andaki halini titizlikle enine boyuna değerlendirdiğini, inen bir ayete şahitliğini görüyoruz. Bu, sahâbeden kimsenin muttali olamadığı ve sadece Hiz. Âişe'nin rivayetleri sayesinde bilgi sahibi olduğumuz önemli haberlerden biridir (Görmez, 2006).

“Hiz. Âişe'den nakledilir ki: Nebî (sav) (bir gün) Hiz. Âişe'ye Cebrail'in kendisine selâm söylediğini haber verir. Hiz. Âişe de “Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi Onun üzerine olsun” der. (Başka bir varyantında: “Hiz. Peygamber'i kastederek “Sen benim görmediğimi görürsün” diye ilave eder) (Suyuti, 1987), (Buhari M. b., 1987), (Müslim), (Hanbel A.), (el-Hakim).

KURÂN-I KERİM TEFSİRİNDEKİ METODU

Hiz. Peygamber'den esinlenerek ilmini geliştiren Hiz. Aişe İslam dininin en donanımlı isimlerinden biri oldu. Kur'an'ı tefsir ettiği gibi sünneti de nakledip şerh etmiştir. Daha iyi anlaşılması içinde ilmi tenkit usulünü de ifa etti. Hadis konusundaki kabiliyeti rivayet ettiği konun çok olması değil, rivayetindeki itina ve titizliktir. Hiz. Aişe ve İbn Abbas en fazla hadis rivayet eden Ebu Hureyye, Enes ve İbn Ömer'den farklı olarak hadisi ve sünneti anılama ve değerlendirme noktasında özel bir yere sahiptir.

Hiz. Aişe, çok fazla hadis rivayeti, istinbat gücü ve içtihadı ile özel olduğu gibi rivayette bulunduğu hükümleri, hadislerin illetini ve nedenlerini de ortaya koyar. Maksudının ne olduğu maslahatlarının neler olabileceği hususunda bilgiler verirdi. Hadislerin yürüd nedenlerini ve delaletlerini ifade eder, Kur'an'ı Kerim'e uymayan bir faktör ihtiva edip etmemesi hususundan onları analiz ederek sahabelerin rivayet anındaki yanlışlarını düzeltirdi (Zerkeşi, 2002). Müminlerin annesi tefsirde şahsına münhasır bir özelliğe sahipti. Ayetlerde insicamı, ittifakı ve ayetlerin arasındaki uyumu önemserdi. Ayeti ayetle yorumlardı (Kınar, 1995).

Hiz. Âişe'yi tefsir hususunda değerlendirdiğimizde birçok önemli bilgiyi bize sunduğu

anlaşılmaktadır. Kur'an ilimleri açısından değerlendirilen, vahyin peygambere geliş şekillerini, mahiyetini, nüzûl sebeplerini, İslam'dan önceki uygulamaları kısacası zengin bir rivayet malzemesini miras bıraktığını görmekteyiz. İnteraktif olma özelliği Hz. Aişe'nin en önemli yeteneklerinden biridir. Hz. Âişe her zaman aktif, dinamik bir öğrenci ve eğitmen olmuştur. Hz. Peygamberle uzun uzadıya sohbetleri ona sorular sorup sorgulaması buna en güzel örnektir. Hz. Âişe, çelişkili gibi gözüken konuları bizzat Hz. Peygamber'e sormuş ve çözüm aramıştır (Görmez, 2006).

(Balcı), “Hz. Aişe'nin önemli yeteneklerinden bir tanesi de İslam'ı anlatmak üzere gösterdiği faaliyetlerdir. Tartışmalı konularda kendisine başvuru alan ilk kişidir. O bölge de ilmin mihenk taşı Hz. Aişe” idi der.

Suallere verdiği cevaplara, miras bıraktığı rivayetlere, değerlendirmelerine baktığımızda çağımızda bile ona ihtiyaç duyulmakta ve kendisini referans olarak kabul etmekteyiz (Öztürk N. , 2007).

(Küçükkalay)'a göre; nakle dayanan tefsir, Kur'an'ı Kur'an ile Kur'an'ı sünnet ile ya da Kur'an'ı sahabeye isnat olan mevkuflar rivayetlere ve tabiinden aktarılan rivayetler ile ortaya koyulmasına nakle dayanan tefsir denmektedir. Sahabeden aktarılan tefsir rivayetleri, rey ile ifade edilemeyecek hususlar, ayetlerin nüzul nedeniyle ise söz konusu rivayetler merfu hükmündedir. Ancak sahabenin şahsi düşüncesine yönelik ifade etmiş olabileceği varitse, o ifade Hz. Peygamber'e (s.a.s) isnat edilmedikçe mevkuflar olarak mütalaa edilir. Merfu hükmündeki rivayetin reddi ciheti olmaz. Müfessirler bu rivayeti özellikle dikkatli ele alması gerekir. Mevkuflar olan haberlerdeyse farklı düşünceler sergilenenbilir. Kur'an'ın tefsirinde başvuru alan en ciddi kaynak yine Kur'an'dır. Hz. Aişe de bir ayeti açıklamak için Kur'an'ı Kur'an ile tefsir ederdi.

(Küçükkalay), “Allah Teâla, Nisa süresinin 12. ayetinde önemli günahlardan sakınanların günahlarını örteceğini ifade etmektedir. Hz. Aişe, bu ayetteki büyük günahların neler olduğunu Mümtehine süresinin 12. ayetiyle izah etti” der. Doğru olan: “Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sahiplenerek kocasına isnatta bulunmamak, Hz. Peygamber'e (s.a.s) karşı gelmemektir (İbn Kesir, 1999).

SONUÇ

Hız. Aîşe İslam tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Gerek ilmi hususlarda gerekse siyasi olaylarda önemli roller üstlenip kendi çağında referans kabul edilecek bir duruma gelmiştir. Hız. Aîşe, zaman zaman eleştirilere uğrasa da bugüne bıraktığı mirasın büyüklüğüne bakıldığında Müslümanlara ne kadar ciddi katkılarının olduğunu anlamaktayız. Hız. Peygamber ile evlenmeden başlayan ilmi donanımı Hız. Peygamber ile evliliğinden sonra pekişmiş çok ileri seviyeye ulaşmıştır.

Hız. Peygamberin eşi olması bir avantaj teşkil etse de kendi merakı ve sorgulama becerisi neticesinde ilim noktasında kendisinden söz ettiren bir seviyeye ulaşmasına neden olmuştur.

Hız. Âîşe, Hız. Peygamber'in yanında vahyin nüzulüne ve hadislerin sebab-i vurûduna şahit olmuştur. Sorgulama ve analiz yeteneği kendisini âlimler arasında önemli bir yere taşımıştır. Sahabenin ileri gelenleri bile ona zaman zaman sorular sormuş ve onu referans tutmuştur. Müslüman dünyaya rehberlik etmiş ve de o dönemin önemli isimlerine danışmanlık yapmıştır. Hız. Aîşe'nin naklettiği rivayetler ve içtihatları kendisinden sonraki fakihlerin içtihatlarını önemli ölçüde etkilediği anlaşılmaktadır.

Tefsir ilmi bakımından tefsir literatürünü ve Kur'an metnine yaklaşımları önemli bir husustur. Kur'an vahyine tanıklık edenlerin, yani onun doğrudan muhataplarının ve onları takip edenlerin Kur'an anlayışları, hem tefsir ilmi ile ilgilenenler hem de Kur'an'ı anlamak için gayret sarf edenler için ciddi önem taşımaktadır.

Sahabe döneminde yaşanan birçok ilim sahibi kişi, günümüze bıraktığı miras açısından ve müminlerin hayatına örnek olacak tavsiyeler noktasından yadsınamaz katkılar sağlamıştır. Bu şahsiyetlerin başında Müminlerin annesi Hız. Âîşe gelmektedir. Kendisi yirmi üç yıllık vahy sürecinin büyük bir kısmına peygamberimiz ile beraber yaşamış ve birçok ayetin nüzulüne şahit olmuş, bazılarının da inmesine sebep olmuş bir kadındır. Hız. Aîşe'nin tefsire dair rivayetlerinin tahlili, Kur'an'ı anlamak ve yorumlamak isteyenler için referans kabul edilmiştir.

Hız. Aîşe, özellikle bazı ayetlerin manasının ortaya koyulması ve değerlendirilmesi

sürecinde etkili olmuş, Hz. Peygamber ve Sahabe ile yaptığı mütalâalar, tefsir tarihinde zihin açıcı olmuştur.

Hz. Âişe, oldukça fazla ayeti şahsen tefsir etmiş ve yorumlamış ve Allah Resulünden birçok tefsir rivayeti de nakletmiştir. Tefsir ettiği ve Allah Resulünden naklettiği rivayetlerde konu bütünlüğü, sistematik bir tefsir etme yöntemi ya da belli konularla sınırlama şeklinde bir değerlendirme de bulunmak olası değildir. Muhatabın sorununa ve sorusuna yönelik, Sahabenin anlamadığı veya doğru değerlendirmedeği bir ayet, bir cümle veyahut sadece tek bir kelime Hz. Âişe tarafından tefsir ve te'vil edilmiştir.

Hz. Âişe'nin İslâmî ilimlere yaptığı en büyük hizmetlerin biri birçok rivayete yaptığı tenkitleridir. Bazı rivayetleri, râvisi her kim olursa olsun yorumlamış, hatalı, yanlış ve eksik olanları düzeltmiştir. Kur'an'a ve Rasûlullah'ın yaşamı ile örtüşmeyen rivayetleri reddetmiştir. Böylelikle ilmî tenkit zihniyetinin temsilcisi olarak kabul edilmiş ve söz konusu alanda çalışanlara metin tenkidinin birçok güzel örneğini sunmuştur.

Hz. Âişe'nin; Hz. Peygamber'den naklettiği rivayetleri ve içtihatları düşündüğümüzde dört mezhebin içtihatlarının Hz. Âişe'den nakledilen rivayetlerle oldukça benzer olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun Hz. Âişe'nin naklettiği rivayetlerin ve içtihatların kendinden sonraki zamanlarda oluşacak fıkıh ilmine ciddi katkılar sağlayacaktır.

Hz. Aişe'nin hadis metottu veya tekniği olarak kabul edeceğimiz tüm unsurlar kendi dönemi içerisinde birçok kişi tarafından kabul görmüş ve örnek alınmıştır. İlmi donanımı, olaylara bakış açısı, hassasiyeti onun rivayetlerinin ne kadar elzem olduğunu göstermektedir. Gerek babası gerekse Hz. Peygamberden elde etmiş olduğu kazanımları oldukça geliştirmiş ve bu gün tüm İslam âleminin referans kabul edeceği bir ilmi Müslümanalar miras bırakmıştır.

Not

Yazar tarafından herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yazar Hakkında

Buse Uludoğan, Lisans Öğrencisi

KAYNAKÇA

- 190-191, A. İ., & Al- İmran. (tarih yok).
- Abdurrahman, A. b. (tarih yok). Res'ullah'ın Annesi Ve Hanımları. (10), 107.
- Ağırman, M. D. (tarih yok).
- A'zami, M. M. (tarih yok). Studies in Hadith Methodology And Literature. (3).
- Balcı, R. (2005). En Sevgilinin Sevgilisi Hz. Aişe Hayatı ve Şahsiyeti. İSTANBUL: Nesil Yayınları.
- Birlik, M. (2018). İbadetler Bağlamında Hz. Aişe'nin Rivayetleri ve Fıkhı Yönü. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bkz. Müslim, H. 3. (tarih yok).
- Buhari. (1984). Nikah 9. (A. Naim, Çev.) ANKARA: D.İ.B.
- Buhari, E. (1943). Haydarabad.
- Buhari, M. b. (1987). Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, Sahîh-i Buhârî. (I.-X. Mehmed Sofuoğlu, Çev.) İSTANBUL: Ötüken.
- Bursalı, M. N. (1980). Saadet Devrinde Mübarek Hanımlar. İSTANBUL: Yasin Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (1988). Tefsir Tarihi. Ankara.
- Coşkun, S. (2004). Hadislerin Tarihe Arzı'nın Uygulamadaki Bazı Problemleri' (Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Örnekleminde Bir İnceleme). Ekev(20), 190.
- Davut, E. (1981). Süleyman b. Eş'as-Sicistânî. İstanbul.
- Demir, İ. (2003). Hz. Muhammed'in Özel, Ailevi ve Sosyal Hayatı. İstanbul: Seçil Ofset.
- Doğrul, Ö. R. (tarih yok). Aişe , İslam Tarihi Ansiklopedisi. (1), 203.
- el-Hakim, N.-H. (tarih yok). el-Müstedrek. (1), 344. Beyrut ty.
- Fayda, M. (1989). „Aişe“, Diyanet İslam Ansiklopedisi. İSTANBUL: TDV.
- Fenisan, A. (1992). Merviyâtü ümmi'l-mü'minîn Âişe fi't-tefsîr. Riyad: Mektebetü't-Tevbe.
- Görnez, H. (2006). Hz. Aişe'nin Tefsir Rivayetleri. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hanbel, A. İ. (1992). Müsned-i Ahmed İbn Hanbel. (I-VI). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Haylamaz, R. (2012). Mü'minlerin En Mümtaz Annesi Hz. Aişe. 16. İstanbul: Işık.
- İbn Hacer el, A. (1978). Ahmed b. Ali, el-İsâbe fi Temyîzi's- Sahâbe, Daru'l-Fikr. Beyrut.
- İbn Kesir, E. (1999).
- Kahire. (1994). Kur'ân'a Bakışlar (1 b.). (A. A. 2003, Çev.) Konya: Uysal Kitabevi.
- Kahraman, A. (1999). Kadın Fakihlerin Öncüsü: Hz. Âişe. (2), 35. Diyanet İlmî Dergisi.

- Kınar, K. (1995). Hz. Aîşe'nin İçtihad Metodu ve Kaynakları. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küçükkalay, H. (tarih yok). Abdullah İbn Mes'ud ve Tefsir İlmindeki Yeri. 144.
- Mehmed S. Hatipoğlu. (1973). Hazret-i Aîşe'nin Hadis Tenkitçiliği. 61.
- Mutlu, İ. (1996). Mü'minlerin Annesi Hz. Aîşe. İstanbul: Mutlu Yay.
- Müslim, E.-H.-K. (tarih yok). trs, el-Musnedü's-Sahih. Beyrut.
- Nedvi, S. S. (2005). Hz. Aîşe. (A. Karataş, Çev.) İstanbul: TİMAŞ.
- Nesai. (1981). Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, es-Sünen. İstanbul.
- Öztürk, N. (2007). Hz. Âîşe ve Tefsir İlmindeki Rolü. Şanlı Urfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sa'd, İ. (tarih yok). Ebû Abdullah Muhammed, et-Tabakâtu'l-Kübrâ, I-VIII, Dâru Sadır. Beyrut.ty.
- Söyler, M. E. (2019). Hz. Aîşe'nin Kişiliği ve Dindarlığı. UŞAK: UŞAK ÜNİVERSİTESİ.
- Suyuti, E.-F. (1987). Beyrut.
- TDK. (2024, OCAK). <https://sozluk.gov.tr/>. adresinden alındı
- Tirmizi. (tarih yok). Sünen, Menakıb. (16).
- Tirmizi., E. İ. (1981). İstanbul.
- Uslan, P. (2003). Hz. Âîşe'nin Bayan Öğrencileri. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zehebi. (tarih yok). İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, Dâru'l-Fikr. (12), siyer , 11. 135-139.
- Zehebi., H.-Z. (tarih yok). Et- Tefsir ve'l- Müfessirun, Türesi'l- Arabi. Beyrut.
- Zerkeşi, B. (1985). el- icabe li İradi Ma İstedrekethü Aîşe Ale's Sahabe, Tah: Said Efgani. Beyrut.
- Zerkeşi. (2002). el-İcâbe, (Hz. Âîşe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler). Ankara.